

NA OKRAJ STAVEBNÍHO VÝVOJE KOSTELA SV. MICHALA NA STARÉM MĚSTĚ V PRAZE

TOMASZ CYMBALAK – MIROSLAV KOVÁŘ

Příspěvek stručně shrnuje dosavadní poznání stavebního vývoje jedné z významných sakrálních staveb Starého Města pražského. Archeologické výzkumy prováděné v interiéru a nejbližším okolí kostela sv. Michala doložily několik etap jeho stavebních proměn. První etapu reprezentuje jednododnní chrám s apsidou, který v následujících staletích prochází několika středověkými přestavbami, radikální barokní úpravou a následujícími adaptacemi, jejichž výsledkem je dnešní podoba kostela. V textu jsou podrobně prezentována nejnovější zjištění o evoluci západní tribuny románské svatyně, včetně jejího začlenění do širšího kontextu sakrální architektury středověkých Čech. Charakterizováno je i antropogenní nadloží zaznamenané v prostoru hlavní lodě stavby, včetně pozůstatků po aktivitě zdejší vrcholně středověké stavební huti.

MARGINAL NOTES TO THE BUILDING DEVELOPMENT OF ST. MICHAEL'S CHURCH IN PRAGUE-OLD TOWN

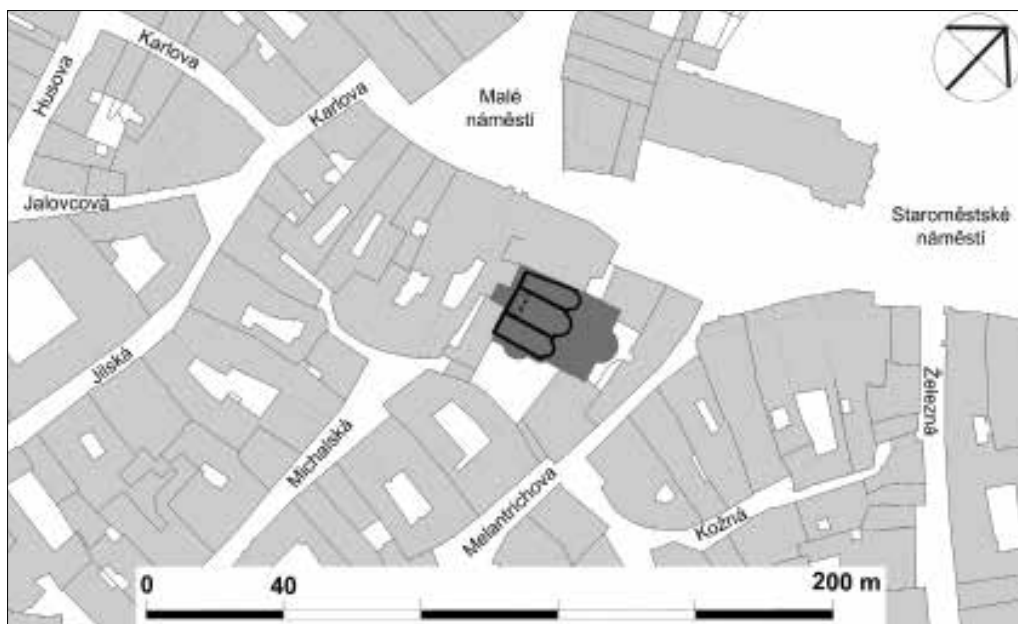
The article briefly summarises current knowledge of the building development of one of the most important ecclesiastic buildings at Prague-Old Town. Archaeological excavations in the interior and the closest surroundings of St. Michael's church revealed evidence of several phases of its building modifications. The first building phase is represented by a single nave church with an apsis, altered several times in the following medieval period, with radical Baroque transformation and subsequent adaptations resulting into current state of the church. The latest survey of the evolution of the western tribune of the Romanesque sanctuary is presented in detail, including its place in a wider context of sacred architecture of medieval Bohemia. Also the anthropogenic stratigraphy in the main nave is characterised, including the evidence of the local stonemason's guild activity in the high medieval ages.

Klíčová slova — Praha-Staré Město – kostel sv. Michala – středověká architektura – stavební huť – archeologický výzkum – stavebněhistorický výzkum – románská architektura

Key words — Prague-Old Town – church of St. Michael – medieval architecture – stonemason's guild – archaeological excavation – building history survey – Romanesque architecture

I. Kostel sv. Michala na Starém Městě pražském (stav archeologického poznání)

V rámci příprav nového využití svatyně¹ proběhlo v jejím interiéru a okolí v minulosti několik zjišťovacích archeologických výzkumů (obr. 1, 2). První terénní práce zde byly zahájeny v roce 1989, s pokračováním v roce 1995–1996 a 1998. Na jejich realizaci se podílel tým pracovníků Muzea hlavního města Prahy pod vedením Václava Humla (HUML/MUK 1990; HUML 1991; 1996a; 1996b; 1997a, 1997b; 1998a, 1998b; HUML/OUTRATA 2010). V roce 1989 taktéž prováděl výzkum

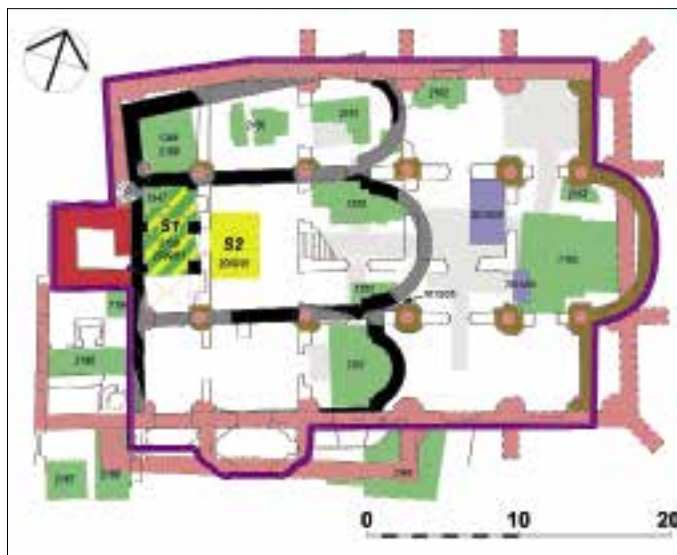
Obr. 1. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662/I. Výřez z katastrální mapy Starého Města pražského. **Světle šedě** – současná zástavba; **tmavě šedě** – kostel sv. Michala; **černě** – půdorys nejmladší románské podoby kostela. Ze starších podkladů (DRAGOUN 2002) zobrazil T. Cymbalak 2017.

1 K dějinám kostela viz BARTŮNEK 1946, LIBAL/VILÍMKOVÁ/VAJDIŠ 1960.

tehdejší Pražský ústav státní památkové péče a ochrany přírody (PÚSPPOP, dnes NPÚ v Praze) a v roce 1998 Pražský ústav památkové péče (PÚPP, dnes NPÚ v Praze) v prostoru mezi kostelem sv. Michala a tzv. Richtrovým domem (DRAGOUN 1990; 1991). Doplnující práce v interiéru kostela v letech 2009 a 2015 realizoval odbor archeologie NPÚ v Praze (CYMBALAK 2011; SEMERÁD 2015).

Již v průběhu prvních výzkumů uskutečněných v kostele na počátku 90. let minulého století byla pod podlahou kostela zjištěna jednoduchá románská stavba z 12. století s půlkruhovou apsidou na východě a na západě s pozůstatky empy sklenuté na dva pilíře (obr. 1, 2, 3). Ze zá-

Obr. 2. Praha 1-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662 a 459/I. Situace poznání stavebního vývoje a rozsahu archeologických výzkumů. **Černé** – archeologicky potvrzené zdivo románské etapy kostela; **tmavě šedé** – předpokládané zdivo románských fází (12.–1. pol. 13. stol.); **červené** – gotická etapa stavby od konce 13. (tmavě) do 15. (světle) století; **hnědé** – barokní etapa kostela; **světle šedé** – starší hrobky a barokní krypty s přístupovými schodišti; **zelené** – archeologické dokumentační body (ADB) s příslušnými čísly jednotlivých akcí; **žluté** – plocha výzkumu v roce 2009, č. výzkumu 2009/01; **žlutá šrafa** – revizní stavebněhistorický výzkum v roce 2009 v dříve prozkoumaném prostoru; **modře** – zjišťovací sondáže z roku 2015; **fialová linie** současný obrys stavby (podle HUML 1998, obr. 1; dokumentačních fondů NPÚ v Praze a podle HRDLÍČKA 2005 a 2009 zpracoval T. Cymbalak, 2017).

padního průčelí chrámu se v mladších stavebních konstrukcích dochovalo i nadzemní zdivo do výšky 7 metrů. S rozvojem zdejšího osídlení a změnou funkce kostela došlo k jeho rozšíření na severu a jihu o románské boční lodě a patrně ve 13. století i o západní věž. Jižní boční loď byla odkryta již v první fázi výzkumu, severní pak v následné etapě v letech 1995–1996 (HUML/MUK 1990; HUML 1991; 1996a; 1996b). Ve stejném období byly prováděny práce, které se věnovaly i gotické zástavbě západně od

kostela (HUML 1998a; 1998b), kde byla s největší pravděpodobností umístěna fara. Uvnitř stavby byly nalezeny hroby související s románskými stavebními etapami chrámu; pohřbívání bylo doloženo i v sondě v západním sousedství kostela (DRAGOUN 1990, 289, 290; HUML/STAREC 1997, 254). Hroby vně kostela jsou datovatelné do rozmezí 12.–14. století, v interiéru se v gotické fázi pohřbívání více soustřeďovalo na krypty. Zvrstvení archeologických terénů z doby před stavbou kostela bylo zaznamenáno jen velmi torzovitě, protože bylo narušeno mladšími středověkými funerálními aktivitami. Početné lidské ostatky vyzvednuté při výzkumu byly následně uloženy v barokní kryptě kostela.

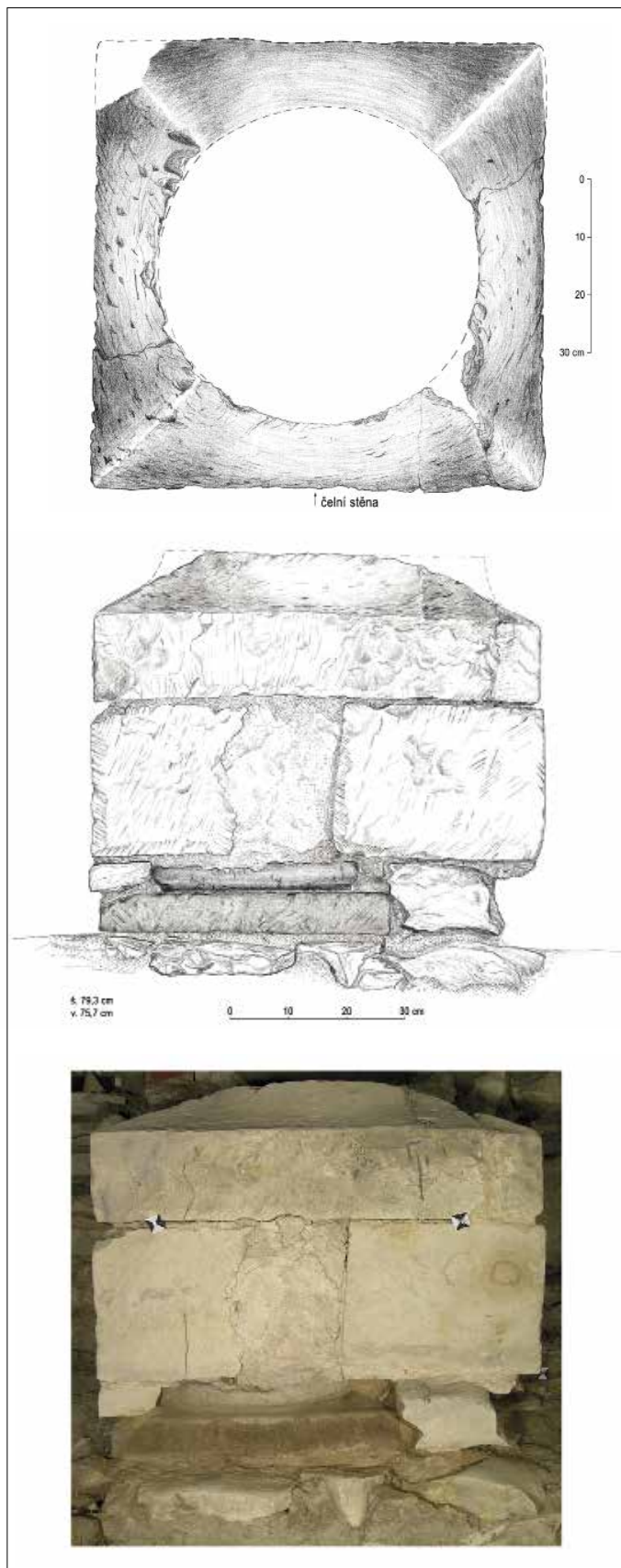
Výzkum realizovaný v roce 2009 doložil dvě fáze románské empy (obr. 3, 4). První by měla logicky souviset s původním jednoduchým kostelem, u druhé nelze jednoznačně určit, zda byla využita ještě ve zmíněné jednoduché svatyni nebo již v hlavní lodi pozdějšího románského trojlodí

Obr. 3. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Sonda S1. Celkový pohled na *in situ* dochované románské (12. a 1. pol. 13. století) patky sloupů západní empy v revizním prostoru pod hlavní lodí svatyně (foto T. Cymbalak, 2009).

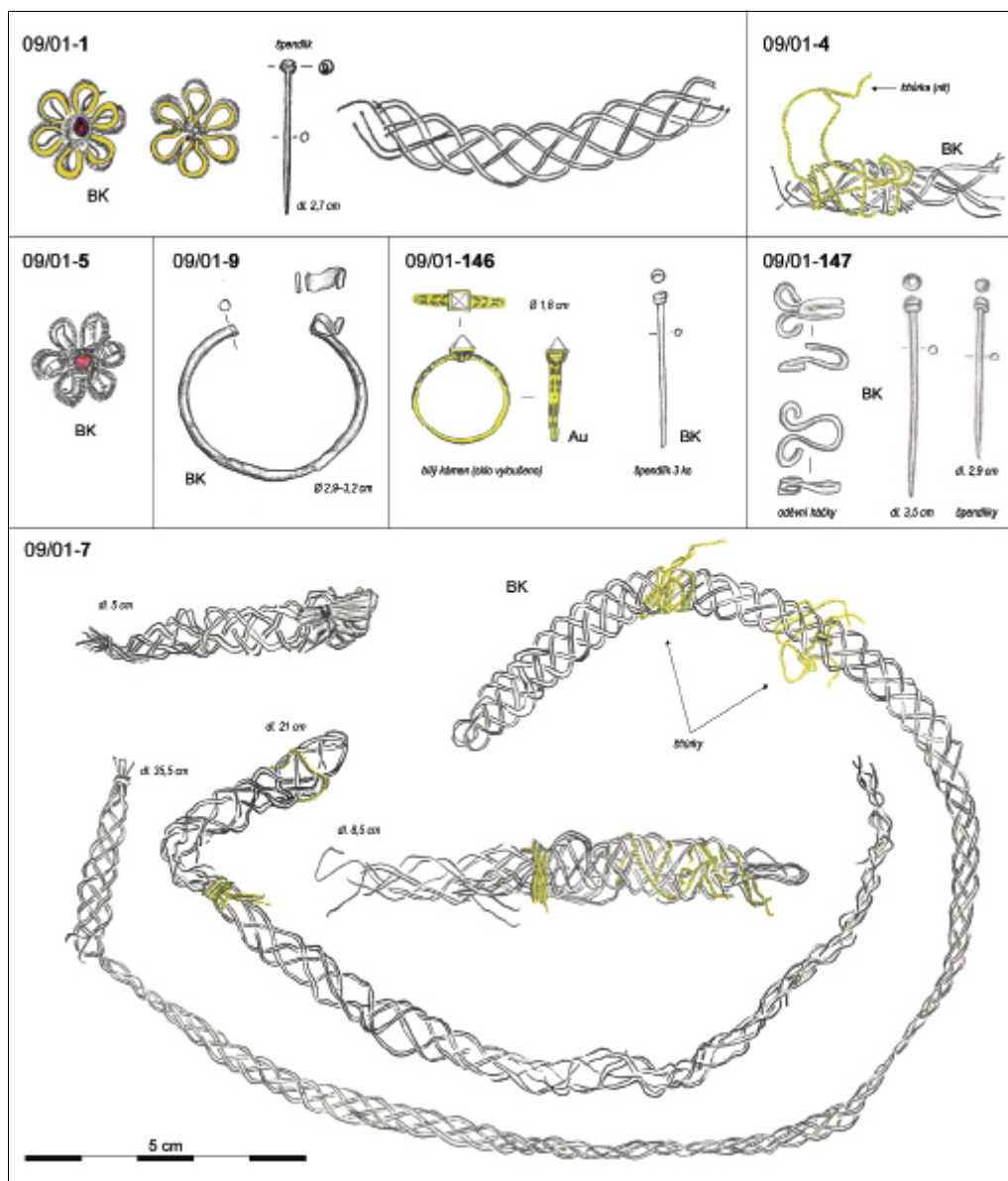
(CYMBALAK 2011). Nejnovější poznatky o skladbě zdejšího historického nadloží a stavebním vývoji kostela byly získány v počátku roku 2015 a souvisely s novým architektonickým návrhem, jehož záměrem bylo vyrovnání úrovní podlah ve střední lodi a závěru kostela (SEMERÁD 2015).

Z hlediska stavu dochování archeologických terénů lze pod současným povrchem v západní polovině interiéru stávající stavby očekávat zbytky několika fází vývoje románského kostela. Dochovaly se zde místy částečně nadzemní (v rozsahu několika řádek), ve větším rozsahu základové partie obvodového zdiva nejstaršího románského kostela, z hrubě opracovaných opukových kvádrů, v základech z lomové opuky, spojované vápennou maltou. V západní části lodi se nacházejí dvě podpory pod emporu. V podobném rozsahu zůstalo dochováno i pozdější rozšíření jednolodní stavby o boční lodě, kde jsou opukové kvádrůky již pečlivěji upraveny kameňickým dlátem. Jak v interiéru starší románské stavby, tak v jeho okolí, dnes zahrnutém do gotického rozšíření, se nalézají četné doklady pohřbívání. Jedná se o výrazně strukturovaný hrobový horizont (etáže), který v místech, kde nedošlo k mladšímu narušení nebo archeologickému výzkumu, nadále obsahuje intaktně uložené kostrové hroby s pohřební výbavou od raně středověkého až po časně novověké stáří (obr. 5). Prosté jámové hroby jsou zde doplněny zděnými hrobkami různé velikosti a datace. Mocnost hrobového horizontu dosahuje v průměru okolo dvou metrů (obr. 6). Přítomnost původního, nenarušeného historického nadloží v podobě torz archeologických terénů, objektů či drobných nálezů je tak i navzdory několika realizovaným výzkumům nadále zřejmá. Všechny archeologické práce zde proběhly formou omezených sondážních odkryvů,

Obr. 4. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Superpozice nejstarší patky sloupu západní tribuny a navazující báze mladšího sloupu. Nahoře mladší patka – povrch patky, tj. báze sloupu s ložnou plochou jeho dřívku (kresba S. Svatošová, 2009; foto T. Cymbalak, 2009).

Obr. 5. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Výběr z výbavy hrobů odhalených v sondě S2 výzkumem NPÚ v Praze č. 2009/01. Dole fragmenty čelenky/pohřebního věnečku ze splétaného drátku a niti (kresba S. Svatošová, 2009).

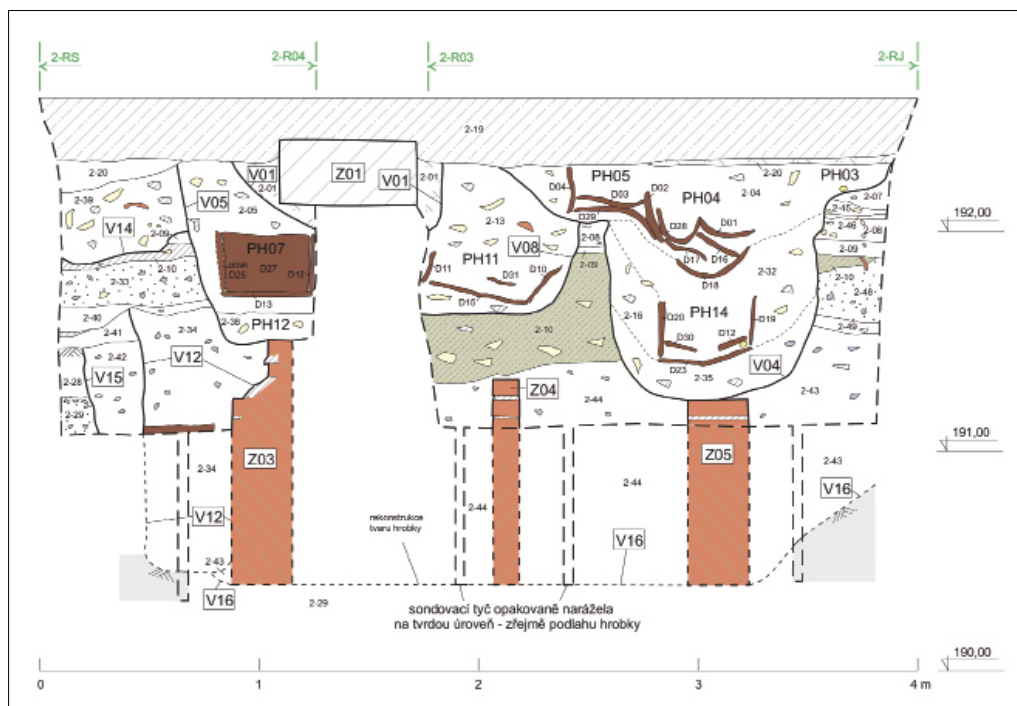

proto prostor bývalého kostela a jeho nejbližšího zázemí i nadále zůstává důležitým zdrojem pro poznávání středověkého osídlení Starého Města pražského. Přinejmenším můžeme zde počítat s dalšími hrobovými nálezy, jež doprovázejí bohaté soubory sepulkrálních památek. Proto plochu kostela nelze označit jako archeologický vytěžené místo.

Kostel sv. Michala se svou románskou fází řadí k významným sakrálním stavbám pozdějšího Starého Města pražského. Jeho rozšíření o dvě boční lodě, které proběhlo zřejmě v prvních desetiletích 13. století, je ojedinělým stavebním dokladem funkční proměny zdejších sakrálních staveb související s ustanovující se farní organizací vznikajícího města.

II. Retrospektiva názorů na stavební vývoj kostela

Kostelem se krátce zabýval Václav Bartůněk, který uvádí jako první zmínku o kostele zprávu z roku 1311, ovšem s připomínkou, že podle nezaručené zprávy byly k němu položeny základy již v roce 1252 (BARTŮŇEK 1946, 7). K roku 1339 poznamenává odkaz Konráda z Litoměřic, podle kterého soudí na jisté stavební aktivity v kostele. Kostelní faru zmiňuje v čp. 459/I. Na severní straně kostela připomíná dům měšťana Purkharta z Aldenburgu. Zajímavý je Bartůňkův údaj o postoupení podacího práva, které náleželo českým králům, zderazskému klášteru v roce 1335 (BARTŮŇEK 1946, 8). Před polovinou 14. století byly pravděpodobně zahájeny práce související s úpravami a rozšířením kostela, jehož dokončení je spojováno se svěcením hlavního oltáře sv. Michala v roce 1385 (např. HUML 1996b, 17).

Obr. 6. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Sonda S2. Ukázka stratigrafie lokality na východním profilu sondy: raně novověké etážové pohřby, **červeně** – vrcholně středověká dvojité hrobky z cihel; **okrově** – vrcholně středověký stavební horizont kamenického odpadu tvořícího souvislou stratifikovanou vrstvu 2009/01-2-10; **šedě** – rostlý terén (terénní kresba a digitalizace E. Ditmar, 2009).

Nověji byl stavební vývoj prezentován v pražském soupisu památek. V první stavební fázi vzniká velký jednolodní chrám s apsidou, který měl být postaven nejpozději po polovině 12. století (VLČEK 1996, 95). Následuje druhá fáze, a to budování jižní boční lodě, která byla přistavěna na spáru ke stávajícímu kostelu. Datace této úpravy se uvádí někdy po polovině 13. století. Podle citované literatury měla následovat výstavba západní věže, která je datována nejdříve na skloněk 13. století.

Severní přístavba k původnímu kostelíku je považována snad za raně gotickou. Její podlaha byla zvýšená. Nové stavební aktivity ve 14. století se připisuje halové trojlodí o pěti polích, se zúženým západním polem. Nověji (HUML/OUTRATA 2010, 14; SOJKA 2010) se s odkazem na písemné zprávy předpokládá, že tato přestavba byla dokončena poněkud dříve než k roku 1380. Lze se domnívat, že činnost zde byla zahájena po roce 1348. Na západní straně kostela se uvádí kruchta, kterou měla osvětlovat gotická okna. Lze zmínit i informaci o nadání oltářů pražskými měšťany ve 14. století. Kostel byl následně roku 1406 rozšířen o kapli a oratoř na severní straně, jejíž výstavba byla dle literatury podnikem staroměstského měšťana Purkharta z Aldenburgu (kaple zanikla v roce 1885).

Vznik dalších kaplí je spojován s příchodem servitů v roce 1636. Po polovině 18. století byla pravděpodobně provedena velká barokní přestavba, která formovala kostel do nynější podoby (VLČEK 1996, 96). Za autora návrhu se považuje František Ignác Prée. Dle citované publikace neobsahují barokní pilíře starší středověké konstrukce. Původní kostel byl zkrácen a v roce 1786 zrušen. Z novějších stavebních úprav se uvádí především vestavba schodiště v roce 1886 a vložení stropu nad přízemím ve vstupním traktu.

Zásadní význam měl pro poznání kostela archeologický výzkum započatý V. Humlem v roce 1989. Prezentace výzkumu byla publikována na několika místech. Již v první publikaci výsledků archeologického výzkumu se dovídáme o nález kvádríkového líce věže, ale zvláště o nález severní stěny kvádríkové stavby, k jejíž vnitřní stěně přiléhala podlaha. Nálezy z vrstvy nad podlahou údajně pocházely z poloviny 13. století (HUML/MUK 1990, 277).

Výsledkem Humlova výzkumu bylo odhalení severní strany románské lodi, včetně napojení apsidy, jejíž pozůstatky se zachovaly na severní straně. Jako následnou stavební etapu uvádí Huml vysypání interiéru opukovým kamenem, což si údajně vyžádalo změnu komunikační úrovně projevující se zřízením dvou schodů z pískovce a k nim přiložené maltové podlahy (HUML 1996a, 234). V jihozápadním románském průčelí identifikoval Jan Muk kvádríkové zdivo s lizénou. Objevená sakrální stavba v první stavební fázi zjištěná Humlem je rekonstruována jako jednolodní stavba o vnitřní světlosti prostoru 7,92 m a délce 14,20 m, datována do druhé poloviny 12. století. Na západní straně lodi byly následně identifikovány polopilíře vynášející klenbu tribuny, mezi

nimi bylo osazeno opukové ostění směřující do západní věže (HUML 1996b, 19). V západní části lodi prvotního kostela byla rovněž nalezena dvojice patek sloupů, mezi nimiž se nalézal blok z lomového zdiva, s dvojicí podlahových úrovní. Ke starší z podlah náleží zlomek opukové dlaždice (*ibidem*, 19). V západním průčelí nejstarší fáze kostela se nacházelo raně gotické okénko, které bylo respektováno při výstavbě západní věže, s jejíž architekturou je dáván do souvislosti i západní portál v západní části kostela (*ibidem*, 23). Autor výzkumu dále uvádí, že k jihozápadnímu nároží objevené lodi bylo přistavěno další zdivo orientované východním směrem. V tomto jižním prostoru odhalil průzkum základ apsidy. Korelací s dalšími stavebními fragmenty dochází autor k závěru, že se jedná o jižní románskou loď, která byla přizděna k jednolodnímu románskému kostelu. Tato boční loď měla údajně šířku 4,75 m a délku 14,20 m (HUML 1996a, 236). Na základě zjištěných nálezů byla loď datována do průběhu 13. století. V tomto prostoru došlo též k odkrytí hrobky ze 14. století.

Stavba věže se v literatuře klade do konce 13. století. Jižně od kostela odhalil výzkum obdélný základ přístavby interpretované jako chrámová předsíň (HUML 1996a, 237). K vrcholně gotické výstavbě se V. Huml na tomto místě blíže nevyjadřuje (obdobně i dříve HUML 1991, 201). Dále byla na východě zjištěna odsazená polokruhová apside s odsazenou podlahou vůči podlaze lodi. Korelací nálezů v západní zdi kostela (kde byla identifikována rovněž lizéna) byla definována širší původní románské lodi a zároveň bylo rozpoznáno zdivo výše uvedené jižní přístavby. V jižní apsidě bylo konstatováno starší zdivo, které navazovalo na starší románskou loď. Současně bylo konstatováno, že na jihu gotického chrámu byla situována předsíň současná s kostelem.

Na jiném místě Huml uvádí, že k nejstaršímu kostelu sv. Michala se pojí raně středověký hřbitovní horizont při SZ nároží jednolodního kostela. Hroby stejného stáří pokračovaly na jižní straně kostela, kde je porušily základy dodatečné jižní románské lodi (HUML/STAREC 1997, 254). Hroby byly datovány mincí z druhé poloviny 12. století a koncentrovaly se kolem původně jednolodního kostelíka. Další kostrové nálezy nejstaršího horizontu byly učiněny v interiéru severní lodi.

Později se V. Huml věnoval gotické podobě kostela. Jednak nověji blíže zhodnotil vyobrazení v graduálu literátského bratrstva, které působilo při kostele sv. Michala na Starém Městě pražském (pochází z roku 1587), ale rovněž použil výsledky průzkumu J. Muka. Jeho výzkum odhalil na západním průčelí kostela gotické ostění, ve hmotě sloupů pak objevil gotické zdivo a na jižní straně kostela pak gotické zdivo portálu (HUML 1998a, 325). Huml udává, že okno bylo prolomeno do románské zdi první stavební fáze ještě před postavením gotické věže (!). Skrze věž byl dodatečně proražen průchod do hlavní lodi. V původní jižní románské lodi byl nalezen styk románského a gotického zdiva. Zdivo gotické lodi bylo založeno na románském zdivu, ve střední lodi gotické sloupy využívaly románské zdivo jako základ. V jižní lodi se na západě románské zdivo zachovalo do výše 12 metrů a dále pokračovalo ve štítě zdivo gotické. V severní lodi byla gotická zeď založena vně románské stěny a na východě se zeď lomila. Gotická obvodová zeď byla podle Humla zachycena až v úseku severně od věže. V této pozici se podařilo identifikovat šnekové schodiště o průměru 1,42 m. Přístup na schodiště je zprostředkován dodnes zčásti viditelným portálem sedlového tvaru (HUML 1998a, 327; 1998b, 276). Nad portálem bylo v patře zjištěno okosené okénko, které v patře osvětlovalo schodiště. V západním průčelí kostela byla dále objevena dvě okna (HUML 1998b, 276). Při výstupu schodiště je zmiňován kamenný parapet opatřený kamenickými značkami. V rámci schodiště bylo zjištěno dřevěné obložení. Na severní stěně schodiště je Humlem popsán sedlový opukový portálek, který měl vést na oratoř. Další vstup „s ovalením“ vedl na východ na krucht, která byla osvětlena obdélníkovým oknem v západní fasádě (HUML 1998a, 331). V apsidě barokního kostela byl rozpoznán gotický závěr kostela. Na jižní straně, kde dříve Humlův výzkum odkryl opěrné pilíře, byl identifikován monumentální vstupní portál s kružbovým panelem. Portál měl výšku téměř osm a půl metru a šířku něco přes pět metrů.

Výzkum Z. Dragouna zachytil před západním průčelím románského kostela etážové pohřebiště datovatelné do průběhu 12. století, které vzniklo po stavbě prvotní románské svatyně (DRAGOUN 1990, 289, 290). Na základě některých zjištění datuje výstavbu kostelní věže nejdříve do sklonku 13. století (*ibidem*, 291). Zásadní je zjištění, že nejstarší pozorovatelnou fází západního průčelí kostela je možné spojovat až s gotickou přestavbou kostela sv. Michala, respektive se zesílením této partie stavby, s níž může souviset i zpevnění základů věže aplikací kvádrů, u nichž nelze vyloučit druhotné použití (*ibidem*, 291; DRAGOUN 1991, 201).

S provozem středověké fary pravděpodobně souvisel i nález studny, která se nacházela v jejím interiéru. Při výstavbě fary byla studna, obsahující materiál datovatelný do druhé poloviny

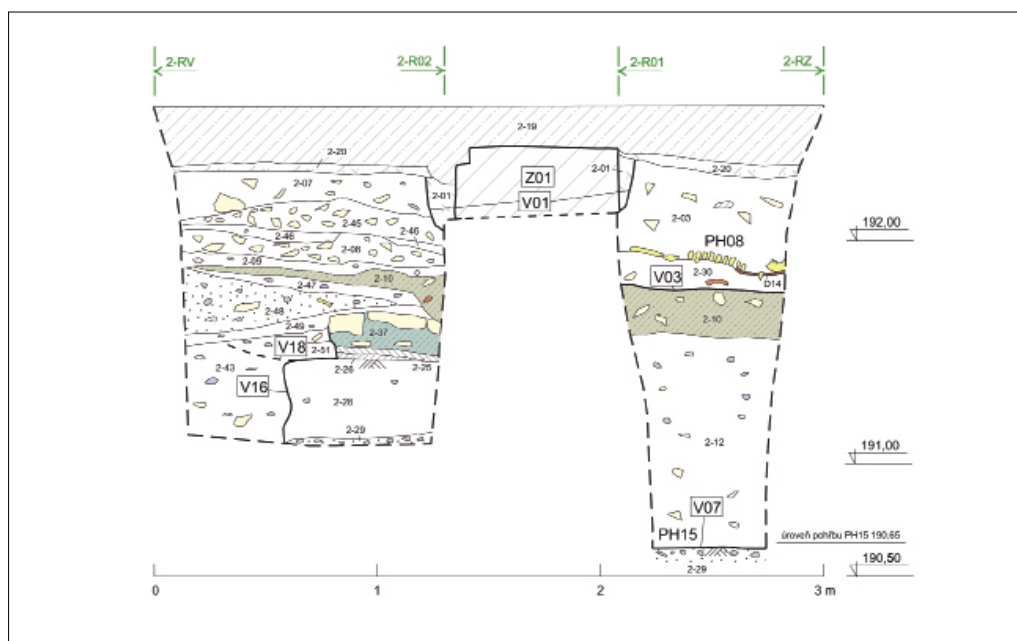
14. století, opatřena v horní partii roubením z kamenného zdiva. V třetině 15. století se předpokládá zánik její funkce (HUML 1997 b, 197).

Na základě dosavadních poznatků lze tedy charakterizovat nejstarší kostel jako jednolodní stavbu s dvakrát odsazenou východní apsidou a tribunou na západní straně obdélné lodi. Fasády byly členěny lizénami, z nichž jedna se fragmentárně zachovala v jihozápadním nároží lodi. Západní tribuna byla vynášena dvěma podporami, které odpovídají třem polím křížové klenby. V další stavební fázi byly k podélným stěnám staršího kostela přistavěny boční lodi ukončené opět apsidou. Severní loď má kosodélný tvar, jižní pak půdorys prostého obdélníka (nověji DRAGOUN 2002, 76–78). Bez významu není zjištění, že se základové zdivo jižní boční lodi stalo základem pro jižní obvodovou zeď (gotického) kostela (HUML 1991, 201). Nejnověji byly identifikovány dvě fáze románské západní tribuny (předběžné sdělení o nález M. Kováře viz HUML/OUTRATA 2010, 3).

Značné pozornosti se dostalo i gotické přestavbě kostela, který byl již dříve klasifikován jako trojlodní síň (LÍBAL 1946, 83) bez přiznaného kněžiště (WRATISLAVOVÁ/LORENC 1950, 236). Zcela zásadní význam má nález jižního portálu, respektive portálové stěny s uplatněnými konzolami i baldachýny, ale i kružbovým panelem. Portál, respektive portálová předsíň, je datován do konce 50. případně do 60. let 14. století, s tím, že se počítá s jeho orientací na parléřovskou tvorbu (HUML/OUTRATA 2010, 14). Na jiném místě je rovněž připouštěna inspirace parléřovskou tvorbou, ale datace jižního portálu, který byl součástí následně vzniklé kaple, je vročena až do posledního desetiletí 14. století nebo prvního desetiletí 15. století (SOJKA 2010, 30, 35). S kostelní předsíní souvisí i nález základu přístavků dalších kaplí při jižním průčelí chrámu (HUML 1996b, 17). Patrová kaple přistavěná v roce 1406 Purkhartem z Aldenburgu k severní stěně kostela je spojována s tvorbou dvorské huti Václava IV. (SOJKA 2010, 35).

III. Podmínky a metoda archeologického průzkumu

Počátkem ledna 2009 zahájili pracovníci odboru archeologie NPÚ v Praze již v pořadí celkem čtvrtý archeologický výzkum kostela sv. Michala na Starém Městě pražském.² Terénní aktivita byla vyvolána investorským záměrem, který počítal s proměnou stávající budovy v luxusní nákupní galerii s výstavními prostory (CYMBALAK 2011). Archeologické práce proběhly na dvou místech (obr. 2). V prostoru bývalé západní empory z doby románské byla pořízena doplňující dokumentace a vyčištěn revizní prostor z roku 1996 (sonda S1). Východněji (v západní části hlavní lodi kostela) byla provedena klasická exkavace historického nadloží v místě zamýšleného dojezdu výtahu (sonda S2).

Obr. 7. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Sonda S2, jižní profil. **Okrově** – vrcholně středověký stavební horizont kamenického odpadu vrstva 2009/01-2-10; **modře** – raně gotická podlaha kostela (terénní kresba a digitalizace E. Ditmar, 2009).

² Vedením této akce, která v evidenci terénních výzkumů NPÚ v Praze je označena číslem 2009/01, byl pověřen T. Cymbalak.

IV. Stručný rozbor nálezové situace

IV.1 SONDA S1

V nejzápadnější části hlavní lodi kostela byla v technickém prostoru umístěném pod současnou podlahou provedena revizní kresebná a fotografická dokumentace odhalených základových partií západní empory z doby románské (obr. 3). Výzkum na tomto místě odhalil dvě fáze výstavby tribuny, kterou dokládají torza omítek, komunikační úroveň (191,60/Bpv) a románské patky sloupů (obr. 3, 4). Nově objevená patka (rozměry 50,8 × 50,5 × 12,8 cm) je zhotovena z nazelenalého pískovce a můžeme ji s největší pravděpodobností spojit s nejstarší fází výstavby kostela (12. stol.), tehdy ještě jednolodního s půlkruhovou apsidou ve východním závěru svatyně. Na ni bezprostředně vystavěnou mladší patku, odhalenou výzkumem v roce 1995, s rozměry 75,7 × 79,3 × 79,0 cm, ztotožňujeme s druhou románskou fází kostela (asi po pol. 13. stol.), kdy vznikla boční – jižní – loď s apsidou (obr. 4). Geologické podloží tvořené povrchem vltavské terasy bylo objeveno na kótě 191,56.

IV.2 SONDA S2

Sonda o rozměrech 3 × 4 m byla lokalizována v západní části hlavní lodi kostela (0,8 m východně od sondy 1). Výkopové práce na tomto místě byly zahájeny na úrovni současné betonové podlahy (kóta 192,60 m n. m.), pod níž se nalézalo vedení inženýrských sítí uložených do mělkého kanálu z cementových cihel. Pod ním (192,30) byly sledovány zasypy několika novověkých pohřbů s bohatou výbavou (malované dřevěné rakve s lidskými ostatky, textil a barevnými kovy; obr. 5, 6).³ Porušovaly starší vrcholně a raně středověké situace, mezi nimiž je třeba zdůraznit

Obr. 8. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Sonda S1 Opukové desky uložené do maltového lože – fragment původní raně gotické (?) podlahy kostela (foto E. Ditmar, 2009).

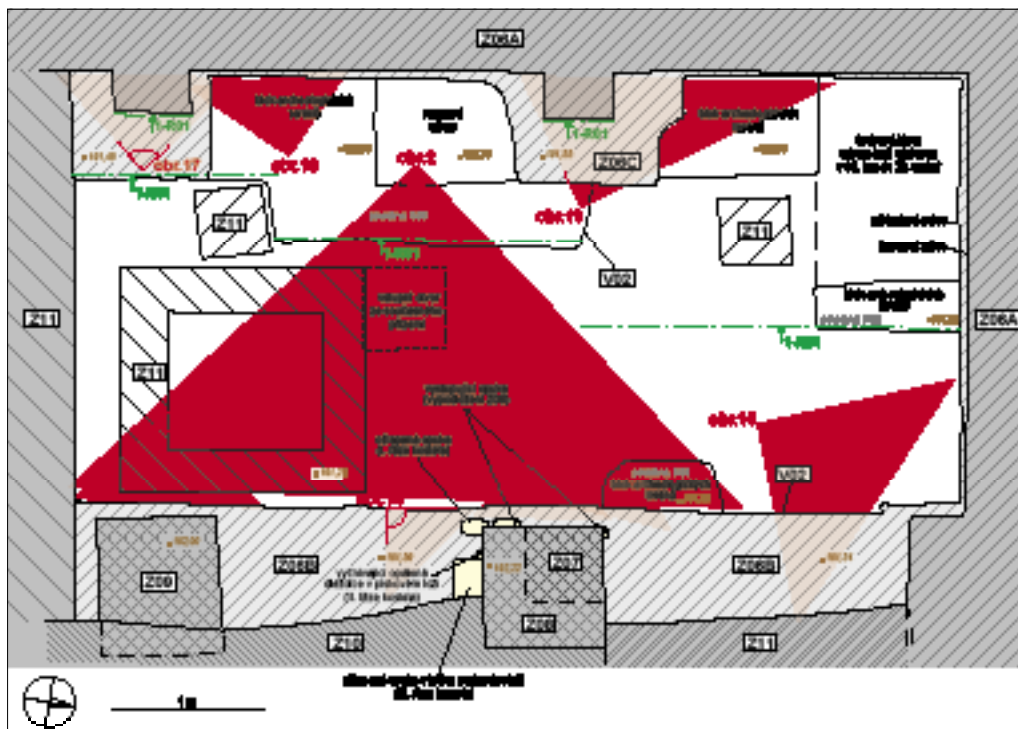
výrazné stopy stavební činnosti v podobě vrstvy kamenického odpadu dokumentovaného v celé ploše sondy (obr. 6, 7) a původní (raně gotickou?) podlahu kostela (povrch cca 191,70 m n. m.), tvořenou opukovými deskami (obr. 8) uloženými do maltového lože (obr. 7). Rozměry dlažebních kamenů dosahovaly střední hodnoty 36 × 32 × 8,5 cm. Níže byly dokumentovány zasypy vrcholně středověkých pohřbů (191,65), včetně dvojí komorové hrobky (obr. 6)

orientované ve směru V–Z. Interiér hrobky (povrch konstrukce 191,35; dno 190,40? – měřeno geologickou sondovací tyčí), nebyl z technických důvodů zkoumán. Zjištěná šířka konstrukce činila 235 cm, byla vystavěna z cihel o maximálním rozměru 9 × 14 × 28,5 cm spojovaných maltou. Vrcholně středověké situace porušovaly starší středověké úrovně, včetně vrstev stavební sutě a malty (báze 191,55), patrně spadajících do období výstavby románského kostela. Povrch neporušeného geologického podloží, tvořeného slabě vyvinutou půdou, byl sledován na kótě 191,50.

V. Poznámky ke stavebnímu vývoji plochy pod prostorem západní tribuny. Stručný rozbor nálezové situace sondy S1

Obvodové zdivo v prostoru pod tribunou střední lodi je v principu tvořeno trojicí dodnes zachovaných historických zdí (obr. 9). Východní sestává z východního základového pasu Z06, na němž jsou založeny mohutné patky pilířů tribuny Z08, Z09. K této konstrukci byla na východní straně přistavěna mladší zeď severojižního směru, její jižní část je tvořena vynášecím pasem Z10,

3 V průběhu předposlední etapy archeologického výzkumu bylo objeveno celkem 17 kostrových pohřbů (sonda 2). Z důvodu nedostatku finančních prostředků nebyla jejich antropologická analýza do dnešního dne provedena. Textil odhalený u jednotlivých pohřbů byl konzervován a byla provedena jeho předběžná analýza akad. mal. Vendulkou Otavskou (č. licence MK: 12548/1997). Archeologické nálezy movité povahy (obr. 5) získané v průběhu tohoto výzkumu představují soubor 160 evidenčních jednotek (sáčků), jež jsou uloženy v depozitáři NPÚ Praha v Bohnicích.

Obr. 9. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Situace sondy 1 s vyznačením zděných konstrukcí a pozic snímků (viz obr. 10–16).
Legenda: **Z06A** – románská obvodová zeď západní části lodi pod tribunou; **Z06B** – románský základový pas pod patkami; **Z06C** – základ polopiliře; **Z07** – nejstarší patka sloupu tribuny; **Z08, Z09** – mladší patky sloupů tribuny; **Z10** – novověký základový pas; **Z11** – recentní konstrukce (terénní kresba a zaměření E. Ditmar, 2009).

v severním úseku je pak zcela přezděna. Stěny severní a západní vymezující popsany prostor jsou původní a jsou vyzděny z kvádrů (Z06A). Zeď jižní je vyzděna (respektive přezděna) recentní plentou z cihel, které jsou spojeny cementovou maltou.

Věnujme krátce pozornost východnímu zdivu prostoru bývalé tribuny (obr. 10: 4). Dominantní je především základový pas severojižní orientace (obr. 10: 1, 14: 1, 16: 2), na kterém byly vystavěny románské patky. Jeho zdivo má litý charakter. Zdicím prvkem je lomová opuka pojená vápennou maltou. Zdivo není lícováno, bylo vlieto do základového vkopu (obr. 10: 7). Jak již bylo řečeno, na uvedeném základovém pasu byly založeny patky sloupů, ve druhé stavební fázi nahrazených zděnými pilíři. Jižní patka náležející první stavební fázi se patrně nezachovala. Důležité je ovšem pozorování zbytků stratigrafie vrstev, které poukazují k původním výškovým poměrům. Jedná se zejména o zbytek vrstvy světlé šedivé malty (obr. 10: 2), která obsahuje velké množství nevyhašeného vápna. Reziduum stejné vrstvy nalézáme i u severněji položené patky (obr. 11: 1b). Zdá se, že tato vrstva nepokryla celou plochu základového pasu. Hornímu povrchu této vrstvy by mohla odpovídat

Obr. 10. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Sonda S1. Pohled na základový pas se založenou bází jižní patky tribuny Z09 (foto M. Kovář, 2009).

Legenda: **1** – základové zdivo pod jižní patkou západní tribuny; **2** – světlé šedá maltová vrstva; **3** – písčité vrstva maltoviny s příměsí hlíny; **4** – hlinitopísčité vrstva; **5** – maltové lože patky mladšího pilíře; **6** – kvadratická patka mladšího sloupu; **7** – hlinitopísčité vrstva; **8** – destrukce v úrovni novověkého vynášecího pasu; **9** – novověký základový pas; **10** – recentní zdivo.

Obr. 11. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Sonda S1. Pohled na základový pás se založenou bází severní patky tribuny (foto M. Kovář, 2009). Legenda: **1** – základové zdivo pod nejstarší patkou tribuny (na koruně úroveň podlahy I); **1b** – vrstva šedé vápenné malty; **2** – pískové lože se zlomky opuky; **3** – dlaždice se stopami po požáru položené do pískového lože (úroveň podlahy II); **4** – hlinitopísčité vrstva pod dlažbou III. podlahové úrovně; **5** – maltové lože s otiskem dlažby; **6**, **7** – zatažená malta ve spáře patky mladšího pilíře; **8** – pozůstatek podlahy III (fragment dlaždice uložený v maltovém loži bílé barvy); **9** – stavební destrukce; **10** – písčitohlinitá vrstva s kousky stavebního odpadu; **11** – vrstva malty přiléhající ke zdivu mladšího pilíře; **12**, **12b** – zdivo pilíře novověkého základového pasu.

Obr. 12. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Sonda S1. Pohled na základový pás se založenou bází severní patky tribuny, pod níž je zřetelná starší románská patka atické profilace (foto M. Kovář, 2009). Legenda: **1** – základové zdivo pod nejstarší románskou patkou; **2** – fragment patky první stavební etapy tribuny; **3** – zlomek opuky podírající nároží patky pilíře mladší stavební etapy; **4** – zdivo pilíře (druhá stavební etapa tribuny); **5** – náznak vodorovného rozhraní na západním lici mladšího pilíře; **6** – zatažená malta v lici patky mladšího pilíře; **7** – pozůstatek písčitohlinité vrstvy; **8** – recentní zdivo.

horní úroveň ošlapaných kamenů vyčnívajících z koruny základového pásu. Na zmíněnou vrstvu nasedala vrstva žluté malty či spíše písku silně znečištěné hlínou (obr. 10: 3). Obdobnou situaci můžeme pozorovat u severněji položeného pilíře. Teprve na tuto vrstvu byla nalita malta šedivé až nažloutlé barvy, která se stala ložnou plochou pro nově založený zděný pilíř z opukových kvádrů (obr. 10: 6). Dodatečně byl k reliktu pilíře přilít masivní vynášecí pas, obsahující ve zdivu cihlu (obr. 10: 9). Asi byl založen do destrukce, která překryla vrstvu s pískem a hlínou (obr. 10: 8). Toto řešení však nebylo zopakováno u severnějšího pilíře, kde byl respektován relikv prvotního románské patky z červeného pískovce a pilíř byl podložen zlomky opukového kamene (obr. 12: 3).

Závažná je nálezová situace u severněji položené patky. Na vícekrát zmiňovaném základovém pasu byla v první fázi založena patka z červe-

ného pískovce. Patka má zachovaný kvadratický plintus a jeden torus (obr. 12: 2). Výškové úrovni patky by mohla odpovídat komunikační úroveň, která se projevuje ošlapaným opukovým kamenem v koruně základového pasu (obr. 11: 1) a relikv již zmíněného šedého maltového lože (obr. 11: 1b). Dodatečně vzniká lože tvořené žlutou maltou či spíše pískem s vydatnou příměsí hlíny (obr. 11: 3). Do tohoto lože byly uloženy opukové dlaždice nepochybně kvadratického tvaru. Na dlaždicích je možné pozorovat opálení. Tyto dlaždice by mohly dokládat předláždění celé plochy s mírným zvýšením podlahy nad její románskou úroveň. Teprve na tyto dlaždice byl ve druhé stavební etapě založen pilíř vyzděný z velkých opukových bloků (např. obr. 12: 4). Je důležité, že při jediné zachované dlaždici se zachoval maltový přechod zatřené spáry (obr. 11: 6). Obdobnou situaci lze zaznamenat i na severní straně pilíře (obr. 5). Jednotlivé bloky kamene (obr. 12: 6) však byly osazeny velice ledabytě mj. prostřednictvím opukových „vloček“ (obr. 11: 6b, 12: 3). Tato situace se dá vysvětlit snad jen dodatečným vyjmutím kvalitních opukových dlaždic, na které byl pilíř druhé fáze založen. Mezi kvádry pilíře a opukovou podložkou je možné pozorovat vrstvu žluté malty. K těmto pilířům přiléhala nově zřízená podlaha, tvořená v drobném zachovaném úseku opukovými kameny (obr. 11: 8). Lomový opukový kámen byl kladen do mocného maltového a pískového lože. V jižně navazujícím úseku se zachoval otisk pokračování této dlažby, původně snad provedený z dlaždic (obr. 11: 5). Na toto torzo dlažby nasedá zbytek destrukční vrstvy tvořené hrubou bílou maltou, zlomky prejžů a zlomky opuky (obr. 11: 9). Dále následuje poloha drolivé hlíny. K těmto reliktvům starších terénů byl přilít pilíř již zmiňovaného mladšího základového pasu (obr. 11: 11). Ten je vyzděný z lomového opukového kamene pojeného šedivou maltou (obr. 11: 12, 12b). Na západním lici pilíře je možné pozorovat již ne příliš dobře zřetelný otisk úrovně „třetí“ podlahy (obr. 12: 5). Základový pas (obr. 13: 2) pokračuje od právě popsané patky severním směrem, kde se ve stavební mikrofázi přiložil k již vyzděnému základu severního polopilíře (obr. 13: 3).

Severní zeď prostoru pod tribunou je románského původu. Je vyzděna z kvádříků, které v severovýchodním a severozápadním koutě pokrývá utažená omítka (obr. 13: 8). Pečlivě lícované nadzemní kvádřikové zdivo je odsazeno od navazujícího svislého líce základu ústupkem předzákladu (obr. 13: 6). Na omítkách se dochoval otisk zvýšené podlahové úrovně odpovídající gotické úrovni podlahy (cca 25 cm nad předzákladovým ústupkem, viz obr. 13: 7). V severovýchodním koutu je vložen zděný pilíř (obr. 13: 5). Na jeho předzákladu je možné pozorovat ošlapanou opuku, která odpovídá úrovni podlahy první románské fáze (obr. 13: 4 – podlaha I). Ve střední části je opuková zeď poškozena vkopem pro kanalizaci. Porušení bylo následně zazděno kameny spojovanými cementovou maltou.

Závažné doklady stavební proměny objektu v těchto partiích shledáváme na zá-

padní zdi prostoru tribuny. Ze zdiva z pečlivě tesaných opukových kvádříků vystupují polopilíře vystavěné rovněž z opukových kvádříků (obr. 14: 3, 4). Ve zdivu je současně osazeno ostění vstupního portálu do věže (obr. 15: 5). Polopilíře a severojižně orientovaná zeď jsou navzájem provázané. Důležitým dokladem výškových proměn objektu jsou zachované reliktomy omítek (obr. 13–16). Jižní polopilíř má silně opálený povrch kromě dolní řádky kvádříků, kde je líc nápadně dobře zachovaný (obr. 14: 4). Polopilíře jsou založeny na masivním předzákladu, který je společný jak severojižní zdi, tak polopilířům (obr. 14: 1). Ve zdivu mezi polopilíři je osazen portál. Z nálezové situace vyplývá, že stojky i práh dveřního otvoru byly osazeny dodatečně. Jižní stojka byla vsazena do předem vytesané kapsy (obr. 15: 4), která byla po osazení stojky vyplněna úlomky opukového kamene pojenými výraznou žlutou maltou s kousky nevyhašeného vápna. V ploše byla tato kapsa následně zatřena (obr. 15: 10). Pro osazení stojky byla i pod její ložnou plochou vytvořena kapsa, do které byl vložen opukový kvádřík opět do výrazné žluté malty (obr. 15: 7). Dodatečně byl do staršího zdiva z opukových kvádříků osazen i práh, a to do maltového lože (obr. 15: 6). Ve střední části zdi se zachovaly otisky podlahové úrovně (obr. 15: 8) odpovídající úrovni „podlahy III“. U severního polopilíře je možno pozorovat při „podlaze I“ dobře zachované neopálené zdivo z opukových kvádříků (obr. 16: 2). V těchto místech je možné registrovat ve zdivu předzákladu dvě odlišné zdicí malty, aniž bychom ovšem museli předpokládat časový odstup jejich výstavby.

Důležitým dokladem řešení nášlapné plochy interiéru popisované prostory jsou dvě odlišné maltové vrstvy, které tvořily zřejmě bázi první podlahy (obr. 14: 5, 6). Ve spodní vrstvě se nacházela výrazná žlutá malta o síle cca 5 cm. Na ni nasedala výrazná vrstva šedé malty, původně přibližně stejné mocnosti. Horní plocha druhé vrstvy malty odpovídala přibližně otisku první omítkové vrstvy na střední partii zdi.

Obr. 13. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Sonda S1. Severní románská stěna z kvádříků s vezděným pilířem a fragmenty středověkých omítek (foto M. Kovář, 2009).
Legenda: 1 – základové zdivo pod románským polopilířem; 2 – základový pas přiléhající k základu polopilíře; 3 – svislá technologická spára v základovém zdivu; 4 – koruna základu pod polopilířem s ošlapaným(?) opukovým kamenem; 5 – zdivo polopilíře; 6 – koruna základového pasu románského zdiva; 7 – spodní hrana fragmentu omítky s otiskem podlahy; 8 – interiérová omítka prostoru pod tribunou; 9 – recentní zdivo; 10 – recentní poškození a zásahy.

Obr. 14. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Sonda S1. Jižní polopilíř pod původní západní tribunou (foto M. Kovář, 2009).
Legenda: 1 – základové zdivo pod románským polopilířem; 2 – opukový ústěp v základu polopilíře; 3 – báze románského polopilíře nevykazující stopy poškození ohněm; 4 – zdivo románského polopilíře poškozené ohněm; 5 – ostění gotického portálu dodatečně prolomeného v západní románské stěně; 6 – báze zachované interiérové omítky pod tribunou; 7 – plocha interiérové omítky pod tribunou; 8 – rozhraní základového a nadzemního zdiva; 9 – fragment bílé drolivé malty na západní románské stěně pod tribunou, jejíž koruna odpovídá II. podlahové úrovni.

Obr. 15. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Sonda S1. Detail jižního ostění západního portálu směrujícího pod tribunu (foto M. Kovář, 2009).

Legenda: **1** – románské zdivo polopilíře; **2** – západní románská stěna pod tribunou; **3** – fragment malty jemné struktury; **4** – zazdívká kapsy v souvislosti s osazením gotického portálu; **5** – ostění gotického portálu; **6** – práh gotického portálu; **7** – opukový kvádřík v bázi stojky portálového ostění; **8** – rozhraní hrubě omítnutého zdiva soklu a režného kvádříkového zdiva západní stěny pod tribunou; **9** – náznak kapsy vyplněné při provazování zdiva polopilíře a západní románské stěny pod tribunou; **10** – plomba kapsy související s osazením dodatečně prolomeného portálu; **11** – recentní stropní konstrukce.

Obr. 16. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Pohled na severní polopilíř západní stěny střední románské lodi (foto M. Kovář, 2012).

Legenda: **1** – základové zdivo pod románským polopilířem; **2** – báze románského polopilíře bez výraznějšího poškození ohněm; **3** – zdivo románského polopilíře poškozené ohněm; **4** – terén, do něhož se zahluhuje románské zdivo; **5, 6** – maltové lože podlahy pod tribunou; **7** – kapsa v románském zdivu; **8** – západní románská stěna.

Struktura podlahových úrovní je ve zkoumaném prostoru komplikovanější. Jak již bylo řečeno, první výškové úrovni, kterou lze snad označit za komunikační, odpovídají zjištěné stopy přibližně v úrovni ložné plochy románské patky (obr. 11, 12) první stavební fáze (viz výše). S touto výškovou polohou je možné ztotožnit pozůstatek výrazné polohy šedivé malty (obr. 10: 2). Následovala dlažba z opukových dlaždic se zkosenými boky (obr. 11: 3), uložená do pískového lože promíseného s hlínou a dalšími přísadami. Dlaždice vykazují stopy požáru. Touto zvýšenou polohou lze odůvodnit neopálený sokl západních polopilířů (obr. 14: 3, 16: 2). Teprve na tuto vrstvu byly založeny nové pilíře (obr. 12: 4). Je zajímavé, že starší opukové dlaždice nebyly rozebrány hned po založení pilířů, ale snad až po nějaké době, v níž došlo k provizornímu vyklínování otvoru po dlaždici vyjmuté zpod severního pilíře (obr. 11: 6b). Dodatečně byla přiložena k nově vyzděným pilířům nová podlaha, která byla kolem středního pilíře vyzděna z drobnějších opukových kamenů uložených do mohutné vrstvy malty. V ploše pak byla realizována dlažba z dlaždic, čemuž by mohl napovídat otisk v mohutné vrstvě ložné malty (obr. 11: 5). Po zániku

celé situace byla dlažba vytrhána a na ni se uložila vrstva destrukce sestávající ze zlomků opuky, prejzů a malty. Na tuto destrukci ještě výše navazuje humusovitá vrstva. Teprve do ní byl založen nepochybně barokní pilíř, který vynášel mohutný severojižně orientovaný pas.

VI. Souhrn

První stavební etapě (fáze I) náleží obecně kvádříkové zdivo, které bylo založeno na masivním základovém pasu. K této stavební etapě náleží drobná torza omítek (ještě románského stáří?) na západní stěně prostoru (obr. 14, 15, 16). Dle zachovaných stavebních postupů se lze domnívat, že výstavba byla zahájena logicky s ohledem na obvodové zdivo lodi (výstavba však pokračovala vlastně současně). Na východním základovém pasu Z06B byly založeny románské patky sloupů (Z07), které nesly nepochybně tribunu. K této stavební fázi náležela předpokládaná komunikační

úroveň přibližně v úrovni základového pasu (obr. 11: 1 – podlaha I). V následných stavebních úpravách byla položena s jistým časovým odstupem opuková dlažba do lože s výrazným podílem písku (fáze II; obr. 11: 3 – podlaha II), která přiléhala k románské patce. Velkou úpravu (fáze III; obr. 10: 6, 12: 4) představovalo nové vyzdění pilířů tribuny Z08 a Z09, z nichž severní byl založen na starší románské patce a dlažbě. Zdá se, že ještě v rámci této úpravy byly vyjmuty některé dlaždice, na kterých byl založen střední pilíř. Během následujících úprav byl proražen také západní portál, který byl vlámán dodatečně do staršího zdiva. Poslední výraznější úpravu, která nemusí být příliš časově vzdálena od etapy předchozí, představuje zřízení nové podlahy, která zakryla ložnou spáru vyzdřených pilířů (fáze IV; obr. 11: 8 – podlaha III). Následující etapu prezentuje vlastně destrukce starších konstrukcí (obr. 11: 9) a vyzdění nového základového pasu (včetně pilíře založeného ke staršímu zdivu), který ovšem náleží nepochybně barokní přestavbě kostela.

VII. Poznámka k utváření románského a raně gotického kostela

Kostelík v první stavební fázi lze klasifikovat jako jednolodní kostel s východní apsidou a vloženou západní tribunou. Příznačné je zvláště řešení závěru kostela, který je opatřen apsidou. Půlkruhový typ apsidy má dlouhou tradici od merovejsko-karolínského období, kdy byl běžně užíván u sálových typů kostelů, stejně tak jako u centrál a bazilik. Ve stejném období zaznamenáváme rovněž již výskyt i podkovovitě formovaných apsid (BINDING 1999, 812). Jednolodní kostely mají dlouhou domácí tradici a objevují se již v nejstarším horizontu českých sakrálních staveb. Pro nás je důležitý starší předpoklad existence tribuny v jednolodních kostelích již na konci 11. století (MERHAUTOVÁ 1971, 27). Ve 12. století došlo k rozmachu výstavby jednolodních kostelů, které jsou charakterizovány jednolodní dispozicí se západní věží v ose a apsidou na východě (MERHAUTOVÁ 1971, 38). V našem kontextu nalezené zbytky západní pavlačové tribuny nejsou v období 12. století ničím výjimečným. U tohoto stavebního typu lze však předpokládat starší základ. V kostele sv. Jakuba ve vsi Jakub, Církvice (který je snad první ukázkou tohoto typu), jenž je datovaný autentikou do roku 1165,⁴ byl prostor věže součástí vlastní tribuny. Lizény, tedy prvek, který členil fasádu prvotního kostela, se začaly v Čechách častěji objevovat přibližně až od poloviny 12. století.

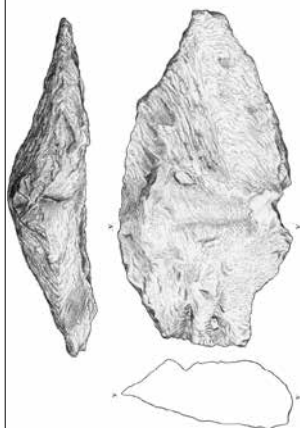
Z nových poznatků je třeba se blíže vyjádřit k dataci odhalené románské patky západní tribuny a její nástupkyně. Právě starší patka skýtá cenné informace o stavební proměně empory v západní části střední – tedy nejstarší – lodi. Po odstranění mladších konstrukcí byla pod severní kvadratickou patkou nalezena válcová patka staršího sloupu. Její profilace má atický charakter (v bázi je patrný torus, následuje trochilus a torus). Charakter patky s předstupujícím dolním oblounem nevylučuje datování do druhé poloviny 12. století, případně do počátku 13. století. Volně srovnatelné patky známe například z dodatečně vložené tribuny do románského kostela sv. Václava v Žabonosích (HENDRYCHOVÁ/FROLÍK 2016).⁵ Zajímavé je, že poloha podpory, a patrně i řešení tribuny, byla respektována v následné, tedy druhé stavební fázi, kdy byla na starší atickou patku nastavěna patka nová, výše položená. Důležitý je její charakter. Je tvořena v zásadě čtvercovým masivním plintem s šikmo stoupající horní plochou, která se kónicky zdvíhá. Analogií pro takové řešení patky není v domácím materiálu, pokud lze soudit, příliš mnoho. Patky obdobného, ale dosti volného ztvárnění se uplatnily například u sloupů zaklenutí tribuny kostela sv. Markéty v Horní Plané. Nejstarší části kostela, s nimiž uvedená tribuna souvisí, jsou datovány do doby kolem poloviny 13. století (KUTHAN 1972, 172). Navzdory geografické vzdálenosti není podle našeho soudu uvedený příklad nezajímavý.

S provozem západní empory souvisel i mladší portál osazený ve východní stěně západní věže kostelní lodi. Z portálu se zachovaly stojky ostění, které jsou jednoduše okosené. Nad trnoží jsou zakončeny trojúhelnou ploškou, v jejímž zalomení se nalézá drobný obloun. S podobným motivem v zakončení okosu se setkáváme například při vyústění profilace klínových přípor, na které byla zaklenuta „krypta“ sázavského konventního chrámu (kolem roku 1300; cf. SOMMER 1996, 22). Další příklad představuje portál do sakristie kostela sv. Jakuba Většího v Želencích (na Kladensku). Portál zde souvisí s adaptací staršího kostela kolem roku 1375 (LIBAL 2001, 599). S analogií z doby okolo roku 1300 konvenuje časové zařazení výstavby západní věže kostela sv. Michala do sklonku 13. století (HUML/MUK 1990, 283; DRAGOUN 1990, 283).

4 Nelze však vyloučit, že kostel byl vysvěcen již v mezi lety 1160–1165 (viz KROUPA 1997, 25, pozn. 148).

5 Jeho současná podoba navázala na starší trojlodní baziliku, jejíž jádro tvořila ještě starší jednolodní stavba (HENDRYCHOVÁ/FROLÍK 2016, 232, 234).

09/01-66-3

09/01-66-4

09/01-66-2

VIII. Exkurz: Nález pozůstatků kamenického odpadu v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském

KONTEXT NÁLEZU

V souvislosti s archeologickým výzkumem prováděným v roce 2009 v interiéru kostela byly nově interpretovány nálezové situace mající obecně vztah ke stavebním dějinám budovy. Situace s pozůstatky po aktivitě stavební huti byla odkryta v sondě S2 umístěné v západní části střední lodi kostela sv. Michala (obr. 2). Vrstva obsahující pozůstatky kamenického odpadu, respektive tvořená jen kamenickým odpadem, se rozprostírala po celé ploše sondy S2. Její povrch se nalézal v intervalu cca 191,92–192,06 m n. m. a na několika místech byl porušen stratigraficky mladšími výkopy. Báze vrstvy kolísala ve výškové úrovni 191,84–191,95 m n. m. Proměnlivou sílu tohoto stavebního horizontu prokázal východní řez sondy, ze kterého je zřetelné klesání moci vrstvy směrem k jihu a to v rozmezí 0,1 až 0,5 m (obr. 6, 7).

KLASIFIKACE VRSTVY

Stratifikovaná vrstva 2009/01-2-10 identifikovaná v sondě S2 obsahovala zlomky opukového kamene od neměřitelné frakce zlomků až k prvkům o velikosti cca 18,5 × 10,5 × 4 cm. Barva opuky, respektive vrstvy byla žlutá. Ve středně uhlé vrstvě po morfologické stránce jednoznačně převažují listovité úštěpy s charakteristickým bulbem v místě úderu vedeného nástrojem. Dalším charakteristickým detailem převážné většiny zlomků jsou stopy po úderu pracovního nástroje s ostřím ve tvaru písmene U (obr. 17). Ojediněle je možné na zlomcích pozorovat negativ po užití nástroje o šířce ostří v šíři 0,6–0,7 cm. Důležitým zjištěním je, že stopy tohoto druhu (obr. 17: č. 09/01-66-2) se nalézají i na zlomcích listového tvaru, na nichž je patrný bulbus (vydutá plocha kamene). Podle charakteru stop koncové plochy nástroje se může jednat o dláto nebo snad o specificky upravené ostří nástroje se zahrocenou pracovní plochou. Na jednom zlomku je možno pozorovat vějířovité uspořádání takových stop. V jiném případě je zřejmé, že úder byl veden z jednoho místa na povrchu kamene, kde mají stopy po ostří společný počátek a dále se rozšiřují. Stopy mají segmentový průběh vzhledem k profilu kamene. Nepochybně odpovídají prvotnímu zpracování materiálu, který byl nadále upravován snad rovněž stejným nástrojem. Zcela výjimečně bylo možno pozorovat propíchnutí kamene v důsledku proniknutí „špice“ nástroje (pravděpodobně se jednalo o výše zmíněný nástroj o šířce ostří 0,6–0,7 cm). Ojediněle nalézáme v objemu vrstvy méně typické úlomky kamene, u nichž charakteristický bulbus nebylo možno pozitivně zjistit. Ve vrstvě opukových zlomků byl nalezen i prut profilovaný hruškou, který náleží vlastně již finálnímu výrobku. Stejně profilované pruty nalézáme i v profilaci vrcholně gotické portálové niky na jižní straně kostela.

INTERPRETACE

Zmíněnou vrstvu lze poměrně jednoznačně interpretovat jako pozůstatek činností kamenické dílny. Jedná se o kamenický odpad po opracování snad jen hrubě obráběných bloků. Vzhledem k rozměrovému rozptýlu prvků se lze domnívat, že vrstva vznikla v důsledku opracování kamene v celé jeho šíři, od hrubě opracovaných prvků po subtilnější úpravy kamene. Nutné je ovšem podotknout, že nám vlastně zcela chybějí doklady po opracování nástrojem s ozubeným ostřím. Způsob finální úpravy prvků zřejmě po sobě nezanechal výraznější zlomky a jeho odpad se může řadit mezi mikroskopicky pozorovatelné části objemu vrstvy. Vzhledem k celkovému kontextu lze vrstvu skamenickým odpadem zařadit do 14. století.

Z domácího prostředí lze zmínit pozůstatky kamenických hutí z kláštera premonstrátů v Milevsku. Z počátku druhé poloviny 13. století známe pozůstatky stavební huti, která pracovala pro žďárský klášter (KOVÁŘ 2006, 65, 66). V tamním nálezovém kontextu bylo možno zjistit jámu hruškovitého tvaru vyplněnou kamenickým odpadem tvořeným listovitými úštěpy s charakteristickým bulbem, tedy obdobného charakteru jako naše zlomky. Kamenický odpad byl identifikován např. i při výzkumu kostela sv. Kříže v Jihlavě, který je součástí kláštera minoritů. Pozůstatek po činnosti kamenické dílny jsme zjistili rovněž v presbytáři klášterního kostela magdalenitek na Malé Straně v Praze (polovina 14. století). V rámci vyrovnávací vrstvy pod podlahou byla nalezena poloha úlomků kamene, kterou lze interpretovat jako pozůstatek po činnosti kamenické dílny (IBIDEM, 66–67). Opět zde bylo možno identifikovat charakteristický bulbus na listovitých úštěpech. V podstatě stejné zlomky, ovšem již s dokladem po řezání kamene, nacházíme v kamenickém odpadu z výzkumu na náměstí Republiky v Praze (IBIDEM, 67). Posledně uvedené relikty je možno zařadit přibližně do poloviny 16. století.

Drobný výzkum poskytl zcela nové poznatky o vývoji konstrukcí a historických terénů v západní části kostela sv. Michala. V již dříve zkoumaném prostoru pod západní románskou tribunou se podařilo nově dokumentovat stavební proměny tribuny vystavěné ve 2. polovině 12. století a přestavěné patrně okolo poloviny 13. století. Současně byly dokumentovány i různé polohy středověkých podlah či komunikačních úrovní. Nejstarší pochozí úroveň se podařilo zjistit přibližně v úrovni ložné plochy románské patky. Další představovala dlažbu z opukových dlaždic se zkosenými boky, na kterou byly okolo poloviny 13. století, či později, založeny nové pilíře. V jejích okolí byla poté položena nová podlaha, která byla kolem středního pilíře vyzděna z drobnějších opukových kamenů uložených do mohutné vrstvy malty, v ploše pak byla realizována dlažba z dlaždic, opět do mohutné vrstvy ložné malty. Překvapivé je zjištění, že navzdory množství archeologických výzkumů je v prostoru bývalého kostela sv. Michala a jeho nejbližšího zázemí nadále torzovitě zachováno původní nenarušené historické nadloží v podobě archeologických terénů a objektů. Proto i dnes zůstává prostor kostela a jeho zázemí důležitým územím s archeologickými nálezy a nelze ho označit za archeologicky vyčizené místo.

Obr. 17. Praha-Staré Město, bývalý kostel sv. Michala, Michalská čp. 662. Ústěpy z vrstvy 2009/01-2-10 v sondě S2. Dole ústěp se stopami užití nástroje o šířce ostří v šíři 0,6–0,7 cm – dláto nebo snad specificky upravené ostří špičáku (kresba S. Svatošová, 2009).

LITERATURA

- BARTŮNĚK 1946 — Václav BARTŮNĚK 1946: Stručné dějiny zrušeného kostela sv. Michala v Praze 1. Praha 1946.
- BINDING 1999 — Günther BINDING: Apsis. in: Lexikon des Mittelalters 1. Stuttgart 1999, sloupec 812.
- CYMBALAK 2011 — Tomasz CYMBALAK: Praha 1-Staré Město, Kostel sv. Michala. In: Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2009–2010. Pražský sborník historický (dále PSH) 39, 2011, 428–429.
- DRAGOUN 1990 — Zdeněk DRAGOUN: Zjišťovací výzkum u věže kostela sv. Michala na Starém Městě pražském. *Archaeologia historica* 15, 1990, 287–292.
- DRAGOUN 1991 — Zdeněk DRAGOUN: Kostel sv. Michala. In: Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1988–1989. PSH 24, 1991, 201–202.
- DRAGOUN 2002 — Zdeněk DRAGOUN: Praha 885–1310: Kapitoly o románské a raně gotické architektuře. Praha 2002.
- HENDRYCHOVÁ/FROLÍK 2016 — Soňa HENDRYCHOVÁ / Jan FROLÍK: Kostel sv. Václava v Žabonosech (okres Kolín) a jeho počátky. *Archaeologia historica* 41, 1/2016, 229–240.
- HRDLÍČKA 2005 — Ladislav HRDLÍČKA: Praha – podrobná mapa archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace. Praha 2005.
- HRDLÍČKA 2009 — Ladislav HRDLÍČKA: Praha – databáze podrobné mapy archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace (Aktualizace k 31. 12. 2005; CD-ROM). Praha 2009.
- HUML 1991 — Václav HUML: Kostel sv. Michala. In: Z. Dragoun et al., Archeologický výzkum v Praze v letech 1988–1989. PSH 24, 1991, 201.
- HUML 1996a — Václav HUML: Dosavadní výsledky archeologického výzkumu v kostele sv. Michala na Starém Městě pražském. *Archaeologica Pragensia* 12, 1996, 219–246.
- HUML 1996b — Václav HUML: Pražské kostely sv. Michala a sv. Haštala na Starém Městě ve světle nových archeologických výzkumů. *Archaeologia historica* 21, 1996, 17–29.
- HUML 1997a — Václav HUML: K výzkumu fary u kostela sv. Michala na Starém Městě pražském. In: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy. P. Michna / R. Nekuda / J. Unger (eds), Brno 1997, 293–301.
- HUML 1997b — Václav HUML: K nálezu studny v areálu kostela sv. Michala na Starém Městě pražském. *Archaeologica Pragensia* 13, 1997, 183–199.
- HUML 1998a — Václav HUML: Příspěvek ke gotické podobě kostela sv. Michala na Starém Městě pražském. *Archaeologia historica* 23, 1998, 323–334.
- HUML 1998b — Václav HUML: Michalská ulice – kostel sv. Michala. In: Z. Dragoun et al., Archeologický výzkum v Praze v letech 1995–1996. Pražský sborník historický 30, 1998, 276.
- HUML/MUK 1990 — Václav HUML / Jan MUK: Kostel sv. Michala na Starém Městě pražském. *Archaeologia historica* 15, 1990, 277–285.
- HUML/OUTRATA 2010 — Václav HUML / Jakub OUTRATA: Historie a gotická podoba kostela sv. Michala na Starém Městě pražském ve 14. století. *Staletá Praha* 26, 1/2010, 2–22.
- HUML/STAREC 1997 — Václav HUML / Petr STAREC: K osídlení areálu kostela sv. Michala a Malého náměstí na Starém Městě pražském. In: Život v archeologii středověku. Sborník věnovaný Miroslavu Richterovi a Zdeňku Smetánkovi. J. Klápště / J. Kubková (eds), Praha 1997, 253–262.
- KOVÁŘ 2006 — Miroslav KOVÁŘ: Předběžná zpráva o nálezů pozůstatků tří kamenických dílen. In: Opracování kamene. (= Sborník Muzea Středního Posázaví v Ratajích nad Sázavou a Archeologické společnosti při Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni, sv. 3), Jan John / Miroslav Kovář (eds), Plzeň 2006, 65–67.
- KROUPA 1997 — Pavel KROUPA: Průzkum jižního průčelí lodi kostela sv. Jakuba v Jakubu u Kutné Hory. *Průzkumy památek* 4, 1997, 3–26.
- KUTHAN 1972 — Jiří KUTHAN 1972: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice 1972.

- LÍBAL 1946 — Dobroslav LÍBAL: Pražské gotické kostely. Praha 1946.
- LÍBAL 2001 — Dobroslav LÍBAL: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001.
- LÍBAL/VILÍMKOVÁ/VAJDIŠ 1960 — Dobroslav LÍBAL / Milada VILÍMKOVÁ / Jaroslav VAJDIŠ: čp. 970 + 460/I, Praha 1-Staré Město. Pasportizace SÚRPMO, Praha, prosinec 1960. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ v Praze.
- MERHAUTOVÁ 1971 — Anežka MERHAUTOVÁ: Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971.
- MUK 1989 — Jan MUK: Praha 1-Staré Město, čp. 460/I, bývalý kostel sv. Michala. Hloubkový stavebně historicky průzkum. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ v Praze, č. inv. 6881.
- MUK 1994 — Jan MUK: Čp. 460/I, bývalý kostel sv. Michala, Praha 1-Staré Město. Hloubkový stavebně historicky průzkum, zakázka 0022-6302-36. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ v Praze, č. inv. 6882/1-11. (Výkresy s datem září 1989).
- SEMERÁD 2015 — Matouš Semerád: Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu Praha 1-Staré Město, Michalská ulice čp. 662, výzkum NPÚ, ú. o. p. v Praze č. 2015/05. Rukopis. Uloženo: dokumentační fondy NPÚ v Praze, odbor Archeologie.
- SOJKA 2010 — Jaroslav SOJKA: Jižní fasáda chrámu sv. Michala na Starém Městě pražském (příspěvek k poznání pražské parlérovské architektury). Staletá Praha 26, 1/2010, 23-39.
- SOMMER 1996 — Petr SOMMER: Sázavský klášter. (= Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností, sv. 3), Praha 1996.
- SVATOŠ 2004 — Michal SVATOŠ: Kostel sv. Michala a pražská univerzita ve středověku. Bulletin plus 2004/2, Národní knihovna ČR, 19-22.
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK ET AL.: Umělecké památky Prahy : Staré Město, Josefov. Praha 1996.
- VOKOLKOVÁ 1993 — Daniela VOKOLKOVÁ: Výzdoba interiéru kostela sv. Michaela a kláštera servitů. Nepublikovaný referát na konferenci „Týden pro kostel sv. Michaela Archanděla na Starém Městě pražském“, Praha 1993.
- WRATISLAVOVÁ/LORENC 1950 — Ludmila WRATISLAVOVÁ / Vilém LORENC: Kostel sv. Michala na Starém Městě pražském. Zprávy památkové péče 10, 1950, 225-237.

ZUSAMMENFASSUNG

RANDBEMERKUNGEN ZUR BAUENTWICKLUNG DER KIRCHE D. HL. MICHAEL IN PRAG-ALTSTADT

Der kurzgefasste Beitrag fasst die jüngsten Erkenntnisse von der Entwicklung der Konstruktionen und des historischen Geländes in der westlichen Partie der St. Michaelskirche in der Prager Altstadt zusammen. Man dokumentierte bauliche Änderungen im Bereich der romanischen Westempore, sowie auch die Aktivität der an der Baustelle gearbeitet habenden mittelalterlichen Bauhütte. Der Fuß einer der Säulen, die die Westempore der romanischen einschiffigen Kirche getragen hatten, wurde im Raum der ursprünglichen Empore identifiziert (Abb. 1, 2, 4). Der erwähnte Säulenfußtorso lässt sich wohl in die zweite Hälfte des 12. Jahrhunderts datieren. In der nachfolgenden Bauphase, etwa um die Mitte des 13. Jahrhunderts, war die Empore baulich umgestaltet worden. Die ursprünglichen Stützen hat man abgebaut, auf dem Scheitel ihrer Füße legte man neue quadratische Füße (Abb. 4) unter die eigentlichen Säulen der wohl neuerbauten Empore an. Am östlichen Mauerhaupt der westlichen Giebelmauer identifizierte man weitere mittelalterliche Bauänderungen. Mit ihnen hängt vor allem der nachträgliche Einbau des in den Raum unter der Empore führenden Portals in die Westmauer der Kirche zusammen, wohl aus dem späten 13. Jahrhundert. Den neu dokumentierten Spuren der Änderungen der Kirche (den Füßen der Emporenstützen) entsprechen auch einzelne Höhen der mittelalterlichen Fußböden oder Kommunikationen. Der ersten unter ihnen entsprechen festgestellte Spuren ungefähr in der Höhe der Lagerfläche des romanischen Fußes (Abb. 11, 12). Die folgende repräsentiert die Pflasterung aus Plänerplatten mit abgeschrägten unteren Lagerflächen (Abb. 11: 3). Erst auf diese Schicht legte man neue Pfeiler an (Abb. 12: 4). Zu den neugemauerten Pfeilern wurde der neue um den Mittelpfeiler herum aus kleineren Plänerstücken in massiver Mörtelschicht ausgemauerte Fußboden nachträglich zugezogen. In der Fläche war die Pflasterung aus Platten ausgeführt; das möge ein Abdruck in der starken Mörtelschicht andeuten (Abb. 11: 5). Die hochgotische Periode der Umwandlung des Kirchenbaus registrierte man in Gestalt der festgestellten Steinmetzabfallschicht (Abb. 17).

Die mittels einer 2009 im Inneren der St. Michaelskirche ausgeführten Suchsonde erreichten Erkenntnisse bestätigen die Feststellungen der vorherigen Forschungsaktivitäten aus dem Ende des 20. Jahrhunderts. Die dokumentierten Geländesituationen belegen die Tatsache, dass der ganze Kirchenraum mit hoher Intensität der Beerdigungsaktivitäten charakterisiert ist, und zwar sowohl im Inneren des älteren romanischen Baus, als auch in seiner Umgebung, die in den Grundriss des gotischen Kirchenbaus eingegliedert wurde. Es handelt sich um einen strukturierten Horizont (Etagen), der in der Stelle, wo kein späterer Eingriff oder archäologische Grabung erfolgte, weiterhin die Körperbestattungen seit Frühmittelalter bis Frühneuzeit enthält (Abb. 6). Die begleitende Grabbeigabe der Verstorbenen enthält die aus Nichteisenmetallen, Textil oder organischen Stoffen (Abb. 5) hergestellten Gegenstände. Schlichte Gräber mit Relikten von Holzsärgen ergänzen da gemauerte Gräfte von unterschiedlichen Größen und Alter. Die Mächtigkeit dieses Horizonts beträgt im Durchschnitt ca. 2 Meter (Abb. 6). Bisherige archäologische Arbeiten verliefen hier in Form von beschränkten Sondierungsgrabungen, deren Ausmaß, Tiefe und Lokalisierung mit Rücksichtnahme zum statischen Potential des heutigen Baus und mit Bemühung um Erhaltung der geschlosseneren Abschnitte von ursprünglicher Überlagerung (Abb. 2). Die ursprüngliche unberührte Überlagerung in Gestalt von Torsos der stratigrafisch älteren archäologischen Terrains, Objekte oder kleinen Funde ist trotz mehreren ausgeführten Forschungen weiterhin deutlich (Abb. 7). Der Raum der ehemaligen St. Michaelskirche und ihrer nächsten Umgebung stellt bis heute ein wichtiges Gelände mit archäologischen Funden dar und lässt sich nicht für eine archäologisch ausgeforderte Stelle bezeichnen.

Vom Blickpunkt der Geschichte der mittelalterlichen Besiedlung der Prager Altstadt zählt dieses Areal zu bedeutenden Sakralbauten, deren Erhaltung und Weitererkenntnis eine regelmäßige Fachaufsicht belangen.

Abb. 1. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G., Nr. Konskr. 662/I. Katastermappe der Prager Altstadt, Ausschnitt. **Hellgrau** – heutige Verbauung; **dunkelgrau** – St. Michaelskirche; **schwarz** – Grundriss der Kirche in der jüngsten romanischen Bauphase. Aus älteren Unterlagen (DRAGOUN 2002) von T. Cymbalak verbildlicht, 2017.

Abb. 2. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G., Nr. 662, 459/I. Baualtersplan, Ausmaß der archäologischen Forschungen. **Schwarz** – archäologisch bestätigtes Mauerwerk der romanischen Kirchenbauphase; **dunkelgrau** – vorausgesetztes Mauerwerk der romanischen Bauphasen (12. Jahrhundert bis 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts); **rot** – gotische Kirchenbauphase ab Ende des 13. (**dunkel**) bis 15. (**hell**) Jahrhundert; **braun** – barocke Bauphase; **hellgrau** – ältere und barocke Gräfte mit Zugangstreppe; **grün** – archäologische Dokumentierungspunkte (ADB) mit Zahlen einzelner Aktionen; **gelb** – Grabungsfläche 2009, Nummer der Forschung 2009/01; **gelbschraffiert** – Revisionsgrabung 2009 im schon früher erforschten Bereich; **blau** – Sondierungen 2015; **violette Linie** – heutiger Umriss des Baus (nach HUML 1998, Abb. 1; den Dokumentationsfonds des Nationalinstituts für Denkmalpflege in Prag, und HRDLÍČKA 2005, 2009, von T. Cymbalak verbildlicht, 2017).

Abb. 3. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S1. Gesamtansicht der *in situ* erhaltenen romanischen (12. und 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts) Säulenfüße der Westempore im Bereich der Revisionsgrabung unter dem Hauptschiff der Kirche (Foto T. Cymbalak, 2009).

Abb. 4. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Supraposition des ältesten Säulenfußes des Westempore und der angeschlossenen jüngeren Säulenbasis. Unten – jüngere Säulenbasis – Oberfläche mit der Lagerfläche des Säulenschafts (Zeichnung S. Svatošová, 2009, Foto T. Cymbalak, 2009).

Abb. 5. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Forschung des NPÚ in Prag Nr. 2009/01, Sonde S2. Auswahl der Grabbeigaben aus den freigelegten Gräbern. **Oben** – Fragmente von einem Stirnband/Bestattungskränzchen aus gewundenem Drähtchen und Garn (Zeichnung S. Svatošová, 2009).

Abb. 6. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S2, östliches Profil. Aufnahme der Stratigraphie der Lokalität: frühneuzeitliche Begräbnisse; **rot** – hochmittelalterliche Backstein-Doppelgruft; **ocker** – hochmittelalterlicher Horizont des die kontinuierliche stratifizierte Schicht 2009/01-2-10 bildenden Steinmetzabfalls (Terrainskizze und Digitalisierung E. Ditmar, 2009).

Abb. 7. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S2, südliches Profil. **Ocker** – hochmittelalterlicher Bauhorizont vom Steinmetzabfall, Schicht 2009/01-2-10; **blau** – frühgotischer Kirchenfußboden (Terrainskizze und Digitalisierung E. Ditmar, 2009).

Abb. 8. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S1. Plänerplatten in einer Mörtelschicht – Fragment vom frühgotischen(?) Kirchenfußboden (Foto E. Ditmar, 2009).

Abb. 9. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde 1, Situationsplan mit ersichtlich gemachten gemauerten Konstruktionen und Positionen der Fotoaufnahmen (s. Abb. 10–16).

Z06A – romanische Umfassungsmauer vom Westteil des Schiffs unter der Empore; **Z06B** – romanischer Fundamentgurt unter den Basen; **Z06C** – Fundament vom Halbpfeiler; **Z07** – der älteste Emporensäulenfuß; **Z08, Z09** – spätere Emporensäulenfüße; **Z10** – neuzeitlicher Fundamentgurt; **Z11** – rezente Konstruktionen (Skizze und geometrische Aufnahme E. Ditmar, 2009).

Abb. 10. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S1. Fundamentgurt mit angelegter Basis des südlichen Emporenstützenfußes (Foto M. Kovář, 2009).

Abb. 11. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S1. Fundamentgurt mit angelegter Basis des nördlichen Emporenstützenfußes (Foto M. Kovář, 2009).

Abb. 12. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S1. Fundamentgurt mit angelegter Basis des nördlichen Emporenstützenfußes, unter der die romanische Basis mit attischer Profilierung deutlich ist (Foto M. Kovář, 2009).

Abb. 13. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S1. Nördliche romanische Quaderwand mit eingemauertem Pfeiler und mittelalterlichen Verputzfragmenten (Foto M. Kovář, 2009).

Abb. 14. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S1. Raum unter der ursprünglichen Westempore, südlicher Halbpfeiler (Foto M. Kovář, 2009).

Abb. 15. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S1. Südliches Gewände vom Westportal in den Raum unter der Empore, Detail (Foto M. Kovář, 2009).

Abb. 16. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Westwand vom romanischen Mittelschiff, nördlicher Halbpfeiler (Foto M. Kovář, 2009).

Abb. 17. Prag-Altstadt, ehemalige St. Michaelskirche, Michalská G. Nr. 662/I. Sonde S2. Abschlag aus der Schicht 2009/01-2-10. **Unten** – Abschlag mit Spuren nach Verwendung des Geräts mit Schärfenbreite 0,6–0,7 cm – wohl eines Meißels oder einer Spitzhacke mit spezifisch hergerichteter Schärfe (Zeichnung S. Svatošová, 2009).

Übersetzung von Jindřich Noll

Práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ Archeologie. Nové historické prameny k dějinám území ČR financovaného z institucionální podpory MK na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Mgr. Tomasz CYMBALAK
archeolog
NPÚ, ú. o. p v Praze
cymbalak.tomasz@npu.cz

Mgr. Miroslav KOVÁŘ, Ph.D.
historik architektury
NPÚ, ú. o. p v Praze
kovar.miroslav@npu.cz